

Вознюк О.В. Проблеми професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін // Андрогогічний вісник. – Випуск 3. – 2012. – С. 42-51.

Вознюк О.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Обговорюється інтегративний підхід до професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін. Ставиться завдання розробки психолого-педагогічної програми дослідження феномену громадянського розвитку особистості професіонала, що передбачає поєднання в одному теоретико-методологічному полі трьох освітніх цілей розвитку людини у системі освіти – формування особистості, громадянина і фахівця.

Обсуждается интегративный подход к профессиональному развитию личности педагога в условиях цивилизационных изменений. Ставится задание разработки психолого-педагогической программы исследования феномену гражданского развития личности профессионала, который предусматривает сочетание в одном теоретико-методологическом поле трех образовательных целей развития человека в системе образования, – формирования личности, гражданина и специалиста.

Integral approach to professional development of teacher's personality in the conditions of civilizations changes is analyzed in the article. The task is set to develop of the psychological and pedagogical program of the research of the phenomenon of civil development of the personality of a professional which foresees the unification in one theoretical and methodological field three educational aims of man's development in the system of education - forming the personality, citizen and specialist.

Процес неперервного розвитку людини має забезпечуватися міждисциплінарними дослідженнями, які базуються на принципі синтезу знань, на людиномірних, ціннісних основах сучасних знань та технологій та мають забезпечуватися спільними зусиллями багатьох наукових установ. Це, у свою чергу, зумовлює надзвичайно динамічний розвиток сучасної педагогічної науки, що характеризується пошуком

фундаментальних підходів до побудови навчально-виховного процесу. Це позначається на трансформації педагогічних ідей та теорій щодо головної рушійної сили освіти – особистості педагога як професіонала. Відповідно, досить актуальним постає завдання побудови узагальненої і збагаченої концептуальної моделі особистості педагога-професіонала, один із шляхів досягнення чого є аналіз процесу професійного розвитку особистості педагога у період цивілізаційних та парадигмальних освітніх змін, які зумовлюють нові вимоги до особистості педагога як фахівця та особистості.

Проблеми підготовки фахівців у професійній школі є об'єктом уваги педагогічної науки вже декілька десятиліть. Їх досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці (Н.В. Абашкіна, В.Ю. Биков, Ю.Я. Бобало, Г.П. Васянович, П.М. Воловик, Р.С. Гуревич, О.А. Дубасенюк, І.А. Зязюн, Я.Г. Камінецький, О.Е. Коваленко, Н.Г. Ничкало, Т. Нейлор, Л.П. Пуховська, Л.М. Романишина, В.К. Сидоренко, С.О. Сисоєва, М.І. Сметанський, І. Хейстер, П.А. Яковичин, Т.С. Яценко та ін. Починаючи з 1998 року в Україні було захищено близько 700 дисертацій зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Це засвідчує про надзвичайну актуальність проблем професійної освіти. Це засвідчує про надзвичайну актуальність проблем професійної освіти, зокрема й професійної педагогічної освіти (С.Я. Батишев, А.П. Беляєва, М.Д. Крюков, Є.О. Клімов, Н.В. Кузьміна, Б.Ф. Ломов, Н.Г. Ничкало, О.Ф. Федорова, В.Д. Шадріков), у сфері якої досліджуються різні аспекти професійно-педагогічної підготовки.

Зазначимо, що комплексне дослідження процесу професійного розвитку педагога реалізується у полі аналізу таких проблем, як формування готовності особистості до професійної діяльності (К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, А.В. Брушлинський, С.Я. Батишев, О.М. Леонтьєв, Я.Л. Коломинський, Н.Л. Коломинський, В.В. Чебишева та ін.), особистісно-професійний розвиток і саморозвиток фахівців (Б.Г. Ананьєв, С.Я. Батишев, Л.С. Виготський, Б.Г. Гершунський, В.П. Зинченко, О.М. Леонтьєв, Н.Г. Ничкало, К. Роджерс, С.Л. Рубінштейн, М.М. Скаткін, Е.Е. Симаюк, В. І. Слободчиков, Е. Фромм, Е.Ф. Зеєр, Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін, А.А. Вербицький та ін.); проблеми адаптації молодого вчителя (Є.С. Березняк, А.М. Бритвихін, О.Г. Мороз, С.В. Кондратьєва, С.В. Овдей); психолого-педагогічні проблеми діяльності молодого вчителя (С.Г. Вершловський, Г.М. Лесохін та ін.); педагогічне спілкування молодого вчителя як фактор його професійного становлення (Л.Є. Вовк); розвиток професіоналізму молодого вчителя в системі післядипломної освіти (В.І. Бондар, І.П. Жерносек, Е. Еріксон, Д. Корріган, М.Ю. Красовицький, С.В. Крисюк, А.І. Кузьмінський, В.І. Маслов, Л. Міллер, В.В. Олійник, Н.Г. Протасова, Т.І. Сущенко,

О.П. Тонконога, П.В. Худоминський, М. Хаберман та ін.); підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (І.П. Жерносець, В.І. Маслов, М.Ю. Красовицький та ін.); психологічні засади процесу професійної адаптації молодого вчителя (О.Г. Солодухова); соціальна зрілість молодого вчителя та соціально-педагогічні умови його професійного становлення (В.В. Радул); сучасні підходи до професійного становлення і розвитку молодого вчителя (Ф.Фуллер, Л. Шульман, А. Комбе та ін.), професійне становлення молодого вчителя (Т.Д. Щербан) [1–7].

Зазначимо, що кризові цивілізаційні зміни докорінно змінюють роль педагога у сучасному суспільстві, змінюючи його особистісні детермінанти, коли особливої актуальності набуває положення, що "тільки особистість може навчити і виховати особистість". За таких умов особливого значення набувають особистісні якості педагога-фахівця.

Відзначимо низку існуючих суперечностей між традиційними підходами до професійного розвитку особистості педагога та новими підходами, що спираються на принципи міждисциплінарного синтезу та інтегративного підходу, а саме, суперечності між:

- прискоренням темпів розвитку суспільства і здатністю освіти готувати фахівців до діяльності за умов мінливого інформаційно-технологічного середовища;
- традиційним лінійним мисленням і нелінійним імовірнісним синергетичним мисленням;
- системою освіти, вибудованої відповідно до ідеалів і норм класичної науки, і відкритою моделлю освіти, зміст якої має бути багатограним й варіативним;
- швидкими змінами виробничих і освітніх технологій і недостатніми навчальними ресурсами сучасної освіти, неспроможної повною мірою поспівати за цими змінами;
- вимогами суспільства до особистості педагога і недостатнім рівнем розвитку його особистісних та професійних якостей;
- потребою у створенні інноваційно-розвивального професійного середовища і недостатнім рівнем науково-методичного забезпечення цього середовища.

Відтак, сучасна педагогічна наука у всьому розмаїтті її парадигмальних напрямів й підходів до аналізу проблеми розвитку особистості педагога-професіонала має бути спрямована на фундаментальне розв'язання суперечностей, які виникають у процесі формування особистості суб'єктів навчальної діяльності.

Таким чином, існує потреба в розробці теоретико-методологічних засад професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін, що і постає **метою** нашої статті. При цьому ми базуємося на припущенні, що професійний розвиток особистості педагога буде здійснюватися більш успішно за умови наукової розробки

його теоретико-методологічних засад (які спричиняють цілісний комплекс відповідних дослідницьких завдань) на основі врахування цивілізаційно-парадигмальних кризових трансформацій, які докорінно змінюють соціальну роль і функції педагога та вимагають поглибленого аналізу умов та механізмів розвитку його особистості.

Сучасні парадигмальні трансформації спричиняють певну зміну основ теоретико-методологічної бази системи психолого-педагогічних наук, які починають орієнтуватися на комплексні дослідження. Це, у свою чергу, позначається на потребі у комплексному вивченні розвитку людини у контексті освітньої траєкторії, що передбачає комплексний аналіз закономірностей та механізмів цілісного розвитку людини як фахівця, особистості і громадянина. Саме тому комплексне вивчення проблеми професійного розвитку особистості має привести до нових наукових результатів щодо професійного розвитку особистості педагога.

Зазначений процес розуміється як *взаємне потенціювання особистісних і професійних аспектів педагога та вихід на рівень системних якостей цілого*, що постає однією з провідних теоретико-методологічних засад нашого дослідження. Відтак, доцільно говорити про декілька теоретико-концептуальних засад, у площині яких зазначена наукова проблема виявляється актуальною та вимагає поглибленого дослідження.

Загальноцивілізаційні засади актуальності дослідження зумовлюються *соціальним замовленням сучасного суспільства на компетентного фахівця* та впливають із процесів докорінної зміни соціально-економічного і соціокультурного ландшафту сучасної людської цивілізації. Інтенсифікація інформаційних потоків, як один із головних чинників входження глобалізованого світу в еру інформаційного суспільства, створює ситуацію, коли науково-технологічна інформація швидко застаріває. Це вимагає відповідної спрямованості системи професійної підготовки на фундаменталізацію й універсалізацію знань, на їх міждисциплінарний характер, на формування у майбутніх фахівців здатності використовувати ці знання в умовах швидких змін у сфері сучасних виробничих і освітніх технологій. У цьому контексті *особливої значущості набуває особистісний сенс діяльності, самосвідомість людини, її Я-концепція та самовизначення і самореалізація у професійній сфері, перехід від прагматично-техногенної орієнтації сучасної цивілізації до людиномірних орієнтирів її розвитку*. Тому проблема підготовки фахівців є об'єктом особливої уваги педагогічної науки протягом останніх десятиліть.

Діяльнісно-особистісні засади актуальності дослідження зумовлюються входженням людства в еру інформаційного стану, що докорінно змінює сучасні умови навчання і виховання в системі

сучасної освіти, значно підвищуючи роль педагога, його особистості як інтегрального новоутворення, що постає метою розвитку і системнотвірним началом людини. Саме сьогодні стає найбільш зрозумілою загальновідома педагогічна сентенція К. Д. Ушинського: *тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер*. Відтак, актуальним предметом дослідження педагогічної науки зараз постає педагог не тільки як фахівець, але й як особистість.

Системно-наукові і методологічні засади актуальності дослідження зумовлюються тим, що сучасна наука як форма суспільної свідомості і прикладна галузь перетворення життя увійшла в критичний період свого розвитку. Останнє позначається на зміні наукової парадигми пізнання та освоєння світу, що, у свою чергу, актуалізує розвиток комплексних наукових досліджень, які зосереджуються на феномені цілісності як фундаментального об'єкту та одночасно методологічного принципу дослідження світу. У зв'язку з цим потужний розвиток отримують комплексні дослідження. Стає зрозумілим, що тільки на їх ґрунті можна здійснити складні наукові проекти, переобтяжені, в силу інформаційного буму, фактологічною і теоретичною інформацією, експоненційний розвиток якої зумовлюється не тільки зростанням кількості нових знань, значним розширенням нових обріїв пізнання, але й багатократною репродукцією та повторенням вже відомої інформації: уперше в історії людства ідеї і технології трансформуються у часі швидше, ніж покоління людей.

Таким чином, найбільшій ефективності і конструктивності набувають дослідження, які *інтегрують різні дослідницькі напрями та об'єднуються в єдине узагальнююче дослідницьке поле факти, теорії, наукові підходи з різних галузей сучасного знання*.

Аналіз державних освітніх документів України, зокрема Закону України "Про освіту" ("метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями") та Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті" ("головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінностей громадянського суспільства"), дозволяє диференціювати три глобальні напрями педагогічного дослідження, пов'язані із трьома загальними цілями освіти. Йдеться про цілісний триєдиний розвиток: 1) *гармонійної особистості як суб'єкта*

суспільно-особистісних цінностей; 2) громадянина як патріота; 3) компетентного фахівця як суб'єкта діяльності.

Зазначений цілісний розвиток людини у контексті інтегрального формування трьох її аспектів передбачає цілісний й комплексний розгляд зазначеного процесу, коли формування *особистості, громадянина і фахівця* мають вивчатися спільно у площині загальних методологічних принципів у контексті спільного вивчення й аналізу ціннісної, ідеологічної і діяльнісної сфер людини. Тому евристичним та перспективним можна вважати такий комплексний напрям сучасного психолого-педагогічного та, взагалі, гуманітарного, дослідження, як *професійний розвиток особистості*. В ідеалі можна говорити про психолого-педагогічну програму дослідження феномену *громадянського розвитку особистості професіонала*, що передбачає поєднання в одному теоретико-методологічному полі трьох цілей розвитку людини у системі освіти.

Розвивально-професіографічні засади актуальності та доцільності дослідження проблеми професійного розвитку особистості педагога зумовлюються загальнонауковими закономірностями розвитку людини, професійний розвиток особистості якої здійснюється протягом неперервного становлення педагога-професіонала, що відбувається у системі а) середньої-спеціальної та б) вищої освіти, в) у період подальшої трудової діяльності, яка включає як саморозвиток педагога, так і його самовдосконалення у системі перепідготовки та додаткової професійної освіти, що окреслює андрагогічний аспект професійного розвитку особистості педагога. Суттєво, що саме на третій період розвитку професійних якостей педагога припадає остаточне формування його особистості як фахівця, коли кількісні зміни діалектичним чином трансформуються у якісні. Відтак, професійний розвиток особистості педагога у його найбільш суттєвих аспектах здійснюється на третьому підсумковому етапі становлення педагога-професіонала, що вимагає поглибленого дослідження.

Парадигмальні засади доцільності та актуальності дослідження зумовлюються зазначеною вище докорінною загальноцивілізаційною трансформацією сучасного життя, яке знаменується кризою сучасної системи освіти і є складовою глобальної цивілізаційної кризи, що значною мірою зумовлена вузькодисциплінарними установками сучасної освіти, відчуженням її гуманітарних і природничо-наукових компонентів. Наслідок цього явища проявляється у фрагментарності бачення людиною реальності, що в умовах народження постіндустріального інформаційного суспільства не дає людям адекватно реагувати на загострення енергетичної і екологічної кризи, на девальвацію моральних норм і духовних цінностей, калейдоскопічність зміни технологій, нестабільність політичної та економічної ситуації. Науковці зазначають, що нині під лавиною інформації ми страждаємо

від нездатності охопити комплексність проблем, зрозуміти зв'язки і взаємодію між речами, які перебувають для нашої сегментованої свідомості в різних сферах. Тому кризу сучасної освіти можна назвати кризою розмаїтості, яка пов'язана передусім з відсутністю однозначного і зрозумілого способу включення освіти в сучасне суспільство, коли проблематичною залишається сама місія і призначення педагога. Відтак, ціннісно-сміслова неузгодженість, невизначеність у виборі цілей і засобів розв'язання проблем освіти його суб'єктами, їх позиційні розбіжності пов'язані, у свою чергу, з основами побудови і розуміння освіти. До цих засад відносяться педагогічні (освітні) парадигми, що зумовлюють сутність освіти як суспільного інституту. Таким чином, головною характеристикою сучасної освіти є вичерпаність основної педагогічної парадигми, і, як наслідок, зміна педагогічної парадигми, що виявляє парадигмальне різноманіття або поліпарадигмальність.

Вчені стверджують, що сучасна педагогічна наука в Україні, як і школа, перебувають в кризовому стані, що впливає й на розуміння теоретико-методологічних, концептуальних засад педагогіки, її структури, змісту, на визначення цілей, завдань і змісту, методів навчання та виховання дітей. Кризовий стан педагогічної науки викликав у науковців прагнення, з одної боку, знайти й аргументувати нові засади, нову парадигму своєї науки, а з іншого, – науково описати, підвести науковий фундамент під сучасні інноваційні процеси, що відбуваються в освітньому просторі України.

Зазначений теоретичний аналіз дозволяє говорити про появу нових гуманітарно та професійно орієнтованих парадигм освіти, нових освітніх напрямів, новітніх прогресивних аспектів дискурсу педагогічної думки, *які актуалізувалися у контексті цивілізаційних трансформацій*, та спричинили декларацію десятків нових освітніх парадигм.

Загалом, процес становлення нових освітніх парадигм зумовлює нові вимоги до особистості педагога-професіонала, які відбуваються за умов докорінних цивілізаційних змін, які знаменують собою різного роду кризи. Суттєво, що проблема кризи як головного показника епохи цивілізаційних змін, стає однією з ключових проблем гуманітарного знання й порушується у величезній кількості робіт значної кількості вчених, починаючи з кінця XIX століття. Так, Ф.Ніцше відзначав кризу християнської моралі, Р. Генон – кризу сучасного світу в цілому, О. Шпенглер – кризу європейської культури, А. Швейцер – кризу світогляду, А.Тойнбі – кризу західноєвропейської християнської цивілізації. Загалом, аналіз проблем, пов'язаних із цивілізаційним розвитком містяться у працях зарубіжних (А.Тойнбі, Г.Маркузе, Д.Белла, Х. Ортега-і-Гассета, Е.Тоффлера, К.Ясперса), та вітчизняних учених (В.Андрущенко, М.О. Бердяєва, В.Г.Кременя, П.О. Сорокіна та ін.).

Універсальним проблемним полем нових освітніх парадигм є *проблема розвитку особистості*, яка, своєю чергою, визначається певною метою, що спрямовує та організує цей розвиток. Якщо найбільш істотною й універсальною властивістю світу в цілому і кожного його окремого елементу є рух, зміна, розвиток, то розвиток людини виступає її фундаментальною характеристикою, системотвірним чинником, що визначає інші людські властивості й особливості. Відтак, наявна парадигмальна множинність підходів до професійного розвитку особистості в системі освіти, а розвиток людини, її особистості постає важливою практичною і світоглядною проблемою, яка особливо гостро стоїть нині перед людством, що увійшло до третього тисячоліття своєї історії.

Таким чином, проблеми розвитку особистості, зокрема й педагога, у контексті кризових змін розвитку сучасної цивілізації постають вельми актуальними. У цьому аспекті доцільно відзначити теоретичну необхідність інтеграції існуючих парадигмальних напрямів професійного розвитку особистості педагога. Тому інтегративний підхід до аналізу професійно-педагогічного розвитку особистості педагога виявляє потребу в поєднанні щонайменше двох напрямів – особистісного і професійного, що передбачає аналіз *професійного розвитку особистості*.

Проведений теоретичний аналіз засвідчує, що перспективи зазначеного дослідження пов'язані із аналізом феномену *громадянського розвитку особистості професіонала*, що передбачає поєднання в одному теоретико-методологічному полі трьох цілей розвитку людини у системі освіти. Це дасть можливість уперше в історії педагогічної думки сформулювати комплексну (триєдину), синергетичну за своєю сутністю мету неперервного розвитку людини. При цьому таке дослідження орієнтоване на метакомплексний характер, оскільки залучає як гуманітарні, так і природничі, як наукові, так і релігійні засади та шляхи дослідження проблеми неперервного розвитку людини (як громадянина, особистості, професіонала), що має в ідеалі поєднувати у загальному дослідницькому просторі точні та гуманітарні науки, релігійно-філософський та науково-теоретичні стратегії пізнання світу, знаннево-фактологічний та морально-ціннісний аспекти реальності, навчання та виховання [1]. У цілому, зазначене дослідження спрямоване на розробку фундаментальних теоретичних засад та практичного інструментарію цілісного розвитку людини, що мають бути реалізовані в універсальних людинознавчих інтегрованих курсах (та відповідних тренінгових технологіях), в яких представлено синтез сучасних знань та технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознюк О.В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: Монографія / О.В. Вознюк, О.А.

Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с.

2. Дубасенюк О.А. Психолого-педагогічні фактори професійного становлення вчителя: Монографія / О.А. Дубасенюк. – Житомир. держ. пед. ун-т, 1995. – 260 с.

3. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.

4. Палтышев Н.Н. Педагогическое мастерство и пути его достижения: Учеб.-метод.пособие / Н.Н. Палтышев. – К., 2000. – 119 с.

5. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: Монографія / С.О. Сисоєва. – К.: Книжкове видавн. “Каравела”, 1998. – 150 с.

6. Таланова Ж. В. Трансформація підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні в процесі реформ упродовж 1987-2008 років: досвід для сьогодення / Ж. В. Таланова // Педагогіка і психологія творчої особистості: проблеми і пошуки: [зб. наук, праць / редкол.: Т. Сущенко (голови, ред.) та ін.]. – Запоріжжя. – 2009. – Вип. 54. – 500 с.

7. Шахов В. І. Базова педагогічна освіта майбутнього вчителя: загально-педагогічний аспект / В. І. Шахов. – Вінниця, 2007. – 383 с.